

آسیب‌ها و راهکارهای مبارزه با بی‌حجابی در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات -
علیرضا کاوند، زهرا حاج کاظمی
فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال شانزدهم، شماره ۶۴ «ویژه زن و خانواده»، پاییز ۱۳۹۸، ص ۱۵۸-۱۶۸

آسیب‌ها و راهکارهای مبارزه با بی‌حجابی در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات

علیرضا کاوند*

زهرا حاج کاظمی**

چکیده: یکی از مباحث مطرح در حوزه دفاع از اندیشه‌های دینی، آسیب‌ها و راهکارهایی است که می‌توان از آن در مقابله با بی‌حجابی استفاده کرد. دیدگاه‌های برخی از اندیشمندان مسلمان و غربی با آموزه‌های شرع مبین اسلام به آن دستور داده تفاوت دارد. در این پژوهش با روشی توصیفی - تحلیلی و با استناد با آیات قرآن کریم و روایات معصومان تلاش داریم تا به این سه پرسش مهم پاسخ دهیم که الف): مقصود از حجاب و عفاف چیست؟ ب) مهمترین آسیب‌ها در بی‌حجابی چیست؟ ج) چه راهکارهایی برای عفاف و حجاب می‌توان در نظر گرفت؟ می‌کوشیم به نتایج حاصل از این آسیب‌ها و نتایج حاصل از این راهکارها اشاره کنیم.
کلیدواژه‌ها: آسیب؛ حجاب؛ روایات؛ راهکار؛ مبارزه؛ قرآن کریم.

*. استادیار رشته تفسیر و علوم قرآن دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم قم
kavand@quran.ac.ir
** کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم قم
kazemizahra139@yahoo.com

قرآن کریم، کتاب خداوند سبحان است. این کتاب آسمانی در متن آیات خود سبک زندگی را به انسان می‌آموزد، از جمله حجاب و مسائل پیرامون آن. در این پژوهش می‌کوشیم تا علاوه بر بیان برخی از آسیب‌ها در زمینه مبحث بی‌حجابی در جامعه؛ راهکارهایی را در این باره بیان داریم.

۱. مفهوم‌شناسی واژگان

۱-۱. آسیب:

آسیب در لغت به معنای زخم، ضرب، صدمه، تعب و رنج، مشقت، آفت، نکبت، بلا، فتنه، خطر، گزند، آزار، کوفتگی. (دهخدا، ۱۳۴۲، ص ۱۴۴). زیان، خسارت، کوب، گزند، زیان و خسارت، ضربه و چیزهای دیگر به کار رفته است (عمید، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۷۳).
۲-۱. راهکار:

واژه راهکار ترکیبی از «راه» و «کار» است و به معنای راه حل، پاسخ، جواب، شیوه‌نامه و روش حل مسائل می‌باشد. (دهخدا، ۱۳۷۲، ج ۸، ص ۲۳۲). در اصطلاح؛ نقشه عملیاتی شامل یک رشته اقدامات و تصمیمات آگاهانه جهت حل مسأله و یا دست یابی به هدف است (قدیری ایبانه، ۱۹۲، ص ۳۰).

۳-۱. مبارزه:

در زبان فارسی معادل‌هایی مانند چالش و در زبان عربی معادل‌هایی مثل «حرب» به معنای جنگیدن و یا «برز» از باب تفعیل و به معنای آشکار شدن را می‌توان هم ردیف این کلمه دانست

۴-۱. حجاب:

واژه «حجاب» معادل لاتینی VEIL و در لغت به معنای به معنای پرده، پوشش، و پنهان کردن وضع از وصول آمده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۱۴، ابن منظور، ۱۳۸۸، ج ۱،

ص ۲۹۸). از نظر ابن فارس «حجاب» به معنای منع از وصول دو چیز به همدیگر آمده است (ابن فارس، ۱۴۲۰، ج ۱، ص ۳۰). در فرهنگ فارسی واژه «حجاب» در معانی مختلف آمده است. «حجاب» به معنای، پرده، نقابی که زنان چهره خود را با آن می پوشانند. ۳. عشاء واسطه میان حق و حلق (معین، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۳۴۰). برخی می پندارند حجاب یعنی پشت پرده واقع شدن زن و محبوس شدن دائمی وی در خانه و عدم مشارکت او در هر امری که خروج از خانه برای آن لازم باشد (مطهری، ۱۳۸۴، ص ۷۳). کلماتی در ارتباط با حجاب بانوان به کار می رود، از جمله:

۱-۴-۱. جلباب:

«جلباب» مصدر فعل رباعی از «جَلَبَبَ» است که از اسم مصدر، اسم ذات اراده شده و در مصداق پوشش آمده است. خلیل بن أحمد، واژه «جلباب» را به معنای لباسی از چارق بزرگتر و از عبا کوچکتر می داند که زن با آن سینه می افکند (فراهیدی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۱۳۲، طریحی، ۱۳۷۵، ص ۱۳۵). جوهری نیز «جلباب» را به معنای ملحفه ای بلند که زن خودش را در آن می پیچد، می داند (جوهری، ۱۹۹۰، ج ۱، ص ۱۰۵).

۱-۴-۲. خمار:

از نظر طریحی، واژه «خمار» به معنای پوششی بلندتر و کامل تر از روسری است که برگریبانش آویخته می شود (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۲۱۱). طبرسی نیز «خمار» را به معنای روسری که زن موقع خروج از منزل می پوشد و سر و صورت خود را با آن می پوشاند می داند. (طبرسی، ۱۳۸۲، ج ۸، ص ۵۷۸). مصطفوی معنای حقیقی واژه «خمر» و «خمار» را به معنای ستر و پوشش می داند. وی در ادامه سخن خود تصریح می کند که شراب را «خمر» می گویند زیرا حواس ظاهری و باطنی را می پوشاند. به روسری زن نیز «خمار» می گویند، زیرا به وسیله آن سرش را می پوشاند (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۳، ص ۳۵).

با توجه به مطالبی که پیرامون حجاب بیان شد، در می‌یابیم که حجاب امری ظاهری و در ارتباط با جسم است، اگرچه این پوشش برخاسته از اعتقادات و باورهای درونی افراد است ولی منشأ مادی و طبیعی دارد یعنی پوشش ظاهری افراد و به ویژه زنان را حجاب می‌گویند که مانع از نگاه نامحرم به آنان می‌شود. عفاف نیز دارای معانی گوناگونی است. در مجموع باید گفت: عفت حالتی درونی و نفسانی به معنای حفظ چشم، گوش، قلب و تمامی اعضا و جوارح از هرگونه خطا و گناه عفاف است که حاصل این عفت و حجاب درونی، پوشش ظاهری است؛ به تعبیری لطیف‌تر حجاب میوه عفاف است و عفاف ریشه حجاب محسوب می‌شود.

۲. آسیب‌های بی‌حجابی در جامعه:

نداشتن پوشش و عفاف نامناسب آسیب‌های بسیاری را برای جامعه ایجاد می‌کند از جمله این آسیب‌ها عبارتند از:

۲-۱. مسموم‌سازی محیط:

مسموم‌سازی محیط در این جا یعنی آلوده کردن محیط. انسان وقتی متولد می‌شود، فقط از استعداد بالقوه ذاتی برخوردار است و این محیط است که به آن شکل خاصی می‌بخشد. در قرآن کریم از اثرپذیری محیط بر شخصیت انحرافی سخن به میان آمده است: «وَ قَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَ يُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ»؛ (النساء/۱۴۰).

امام علی علیه السلام می‌فرمود: هم‌نشینی با هواپرستان، ایمان را به دست فراموشی می‌سپرد و شیطان و اعمال شیطانی را به حضور می‌کشاند (صدوق، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۰۰). نیز در قرآن آمده است: «وَ جَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامِهِمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ بَجْهَلُونَ»؛ این آیه شریفه، به صراحت بیان می‌کند که پیرامون حضرت موسی علیه السلام در ابتدا به آیین گوساله‌پرستی روی

آورده بودند و پس از چندی در اثر ارتباط با «قبطیان» از آیین گوساله‌پرستی به پرستش بت‌ها روی آوردند.

۲-۲. سلب امنیت زنان:

امنیت جنسی، جانی و آبرویی زنان در جامعه از مهمترین نیازهای اجتماعی آنان است این امنیت با توجه به ویژگی‌های خاص آنان از اهمیت بسیاری برخوردار است. عفاف برای زن، سرمایه عظیمی است که در پرتو آن احساس شخصیت و ارزشمندی می‌کند. زنان با بدحجابی، امنیت و آرامش خود را تحت الشعاع ظواهر جنسی‌شان قرار می‌دهند و امنیت خود را فدای هوس‌رانی‌های شیادان می‌سازند.

۲-۳. گسترش رذایل اخلاقی:

بدحجابی علاوه بر این که خود یک ناهنجار اجتماعی به شمار می‌آید و جامعه را به بی‌بند و باری می‌کشد، زمینه‌ساز بسیاری از زشتی‌های اخلاقی است. جامعه‌ای که گناه را گناه نداند، به سبب رواج زیاد و همگانی شدن آن، سقوط خواهد کرد. بدحجابی قبیح و زشتی گناه را از بین می‌برد و باعث رواج گناهان دیگر می‌شود. امام صادق علیه السلام در این زمینه فرمودند: «وَأَمَّا اللَّبَاسُ يَحْمِلُكَ عَلَى الْعُجْبِ وَالرِّيَاءِ وَالتَّزْيِينِ وَالتَّفَاخُرِ وَ الْحَيَلَاءِ فَأَنَّهَا مِنْ آفَاتِ الدِّينِ وَ مُورِثَةُ الْقُسْوَةِ فِي الْقَلْبِ»؛ (لباست، لباسی نباشد که تو را به گناه خودپسندی، ریا، آراسته نشان دادن، مباحات به دیگران، فخرفروشی و تکبر، آلوده کند که تمام اینها از آفات دین و موجب سختی دل است) (مجلسی، ۱۳۸۸، ج ۲۰، ص ۳۰).

۳. راهکارهای مبارزه با بی‌حجابی:

با توجه به مطالبی که در باره برخی از آسیب‌های بی‌حجابی در جامعه بیان نمودیم، ولی راهکارهایی می‌توان برای حجاب و پوشش به کار برد مهمترین این راهکارها عبارتند از:

۳-۱. پیروی از الگوهای قرآنی:

الگوسازی، طرح و نمونه یا مدلی از شکل یا اشیاء یا موردی از رفتار گفته می‌شود؛ به عبارتی دیگر؛ به شخصیتی گفته می‌شود که به دلیل دارا بودن برخی خصوصیات شایسته تقلید و پیروی است (قائمی مقدم، ۱۳۸۹، ص ۲۷). هر شخصی که بتواند با اعمالی سنجیده بر اعتقاد، شناخت، عواطف و رفتار دیگری عنوان الگو محسوب می‌شود (ساروخانی، ۱۳۷۵ش، ج ۱، ص ۲۴). در اهمیت این مسأله می‌توان به وصیت حضرت فاطمه علیها السلام به اسماء بنت عمیس اشاره کرد. ایشان در خطاب به او توصیه نمودند که بعد از فوتشان ایشان را در تابوت‌های پوشیده برای ایشان بسازند. زمانی که اسماء بنت عمیس درخواست حضرت را اجابت کرد، حضرت فاطمه علیها السلام در حق وی دعا کرد و فرمودند: چقدر این تابوت‌ها زیبا هستند که اندام زن و مرد در آن دیده نمی‌شود (محمدی ری شهری، ص ۳۰). خداوند سبحان در سوره قصص آیه ۲۶ در شأن دختران حضرت شعیب آنان را افرادی اجتماعی می‌داند که در بیرون از منزل به شغل چوپای می‌مشغول هستند، اما با حفظ حیا با مردی بیگانه سخن می‌گویند و مسیر خانه را به او نشان می‌دهند و پیغام پدر را به وی می‌رسانند. امام رضا علیها السلام در ذیل این آیه شریفه فرمود: حضرت «شعیب» از دخترش پرسید چگونه امانت‌داری این جوان را فهمیدی؟ گفت وقتی دعوت شما را به او ابلاغ کردم به من گفت از پشت سر من مرا راهنمایی کن تا مبادا به قامت من چشم بدوزد (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۳۰). اگر در جامعه اسلامی زن و مرد به حیا و عفت خود در مقابل یکدیگر توجه کنند در چنین حالتی جامعه اسلامی می‌تواند به سمت امنیت و سلامت اجتماعی پیش رود.

۳-۲. کنترل نگاه:

خداوند سبحان در آیات ۳۰ و ۳۱ از سوره نور به این مطلب تذکر می‌دهد. این

دو آیه زنان و مردان را به حفظ «حجاب» دعوت کرده است. مقصود از بستن چشم در این آیه مراد مفهوم «غمض عین» نخواهد بود، بلکه مراد همان کاستن از نگاه و خیره نشدن است که از عبارت «غَمَضَ بَصْرًا» فهمیده می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۹، ج ۱۵، ص ۱۶۴). اینکه غَضّ را به معنی کاهش گفته‌اند، منظور همین است. (طبرسی، ۱۳۸۲، ج ۲۰، ص ۳۳۰). از پیامبر اسلام در این باره نقل شده است که «النظر سهم مسموم من سهام ابلیس فمن تركها خوفا من الله اعطاه الله ايمانا يمجّد حلاوته في قلبه»؛ (نگاه بد، تیری است از تیرهای مسموم شیطان است. هر کس از ترس خدا چشم خود را فرو بندد، خداوند به او ایمانی می‌دهد که از درون، شیرینی آن را احساس می‌کند.) (مجلسی، ۱۳۸۸، ص ۳۰). کنترل نگاه از جمله وظایف مشترک میان زنان و مردان است.

۳-۳. امر به معروف و نهی از منکر:

خداوند سبحان در آیات گوناگون انسان‌ها را به این فضیلت مهم دعوت کرده است از جمله در آیات ۱۰۴ و ۱۱۰ آل عمرآن. این فضیلت اگر در زمینه تربیت درست اجرا شود یکی از بهترین و مؤثرترین روش‌ها در زمینه حجاب، تربیت و اصلاح افراد به حساب می‌آید (امینی، ۱۳۸۷، ص ۳۰). خداوند سبحان بارها در سخنان خود بر اهمیت این مسأله اشاره کرده است. امام علی علیه السلام در نکته‌ای اخلاقی در این باره می‌فرماید: «خداوند، امر به معروف را برای اصلاح جماعت‌های ناآگاه و نهی از منکر را برای بازداشتن ناآگاهان و سفیهان از زشتی‌ها قرار داده است» (ابن ابی الحدید، ۱۹۹۰، ج ۲، ص ۳۰). امر به معروف و نهی از منکر مراحل دارد. «احساس تنفر در قلب؛ هر فرد مسلمانی وظیفه دارد حداقل در قلب خود نسبت به انحرافات اجتماعی و ترک واجبات الهی احساس تنفر کند. مرحله دیگر مرحله زبانی همراه با پند و موعظه است که با نرمی از روی دلسوزی با او رفتار کنیم همچنین بهتر است تذکر دادن وی در نزد خود او باشد نه در نزد دوستان و یا دیگر افراد جامعه،

زیرا اگر این گونه باشد ممکن است تأثیر چندانی در وی نداشته باشد. مرحله سوم مرحله اعمال قدرت است.

۳-۴. تربیت صحیح خانوادگی

«خانواده» کوچکترین واحد اجتماعی است که از دونفر یا بیشتر تشکیل شده است. و شامل پدر و مادرو خواهر و برادر می‌شود (ساروخانی، ۱۳۷۵ ش، ص ۳۲). نیز خانواده سازمان یا نهاد اجتماعی است که مبتنی بر روابط خویشاوندی سببی و نسبی می‌باشند. (رابرستون، ۱۳۷۲ ش، ص ۳۲۵) امام صادق علیه السلام در زمینه نقش والدین در این باره می‌نگارد: «رفتار کودکان در اثر خوبی‌های رفتار والدین حفظ می‌شود» (کلینی، بی تا، ص ۳۰). در مسأله حجاب نیز خانواده نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند.

۳-۵. نقش آفرینی واقع بینانه اساتید و معلمان

از دیگر راه‌های مبارزه با بی‌حجابی می‌توان نقش معلمان مراکز آموزشی اشاره کرد. بعد از خانه، معلمان و اساتید به عنوان اشخاصی به حساب می‌آیند که با آنها سروکار دارند. امام باقر علیه السلام ذیل آیه فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ فرمود: «قَالَ قُلْتُ مَا طَعَامُهُ قَالَ عِلْمُهُ الَّذِي يَأْخُذُهُ عَمَّنْ يَأْخُذُهُ» (ری شهری، ۱۳۷۵، ج ۸ ص ۳۶). در مسأله حجاب و عفاف نیز این قشر نقش مهمی را می‌توانند ایفا کنند. البته این کار زمانی محقق می‌شود که معلمان ابتدا خود را با معیارهای انسان مطلوب سازگار کرده باشند. از این روی، در زمینه آموزه‌های اسلامی باید از استادان با تقوا، پاک، منظم و با علم و دانش بهره گرفت.

۳-۶. بالا بردن مقام و منزلت زن

دین مبین اسلام همواره برای زنان ارزش و اهمیت بسیاری قائل شده است و بر این نکته تأکید می‌کند که زنان مانند مردان در تمامی حوزه‌های زندگی از موقعیت خاصی برخوردارند.

ویل دورانت در این باره می‌گوید: «موانعی که در عفت و پرده دری زنان در برابر شهوت مردان ایجاد کرده است خود عاملی است که عاطفه عشق شاعرانه را پدید آورد و ارزش زن را در چشم مرد بالا برده است (دورانت، ۱۳۷۶، ص ۲۰). در سیره هر یک از معصومان علیهم‌السلام نیز به این امر توجه بسیار شده است. در این زمینه می‌توان به نحوه «حجاب» و پوشش حضرت فاطمه علیها‌السلام اشاره کرد. ایشان به مقدار پوشش خود در مقابل افراد نامحرم بسیار اهمیت می‌دادند و با این حال بدون افراط و تفریط در مواقع ضروری به عنوان یک زن در امور اجتماعی به تناسب جایگاه خود مشارکت داشتند. در زمان زندگی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پس از غزوات، یار و غمخوار پدر و همسر بودند و نقش امدادگر را در درمان جراحتهای روحی و جسمی بر عهده داشتند.

نتایج

۱. حجاب در لغت به معنای؛ «پوشش»، «مانع»، «پرده» و «ستر» و در اصطلاح؛ حایل شدن میان دو چیز اطلاق می‌شود.
۲. از دیدگاه آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیهم‌السلام، حجاب و ارزش آن در جامعه، یکی از ضروری‌ترین عناصر انسانی است.
۳. از نظر دین اسلام، زنان به علت دارا بودن برخی از ویژگی‌ها مانند بعد جنسی، جسمی و رفتاری باید در نحوه پوشش خود نسبت به مردان دقت بسیاری را مبذول نمایند، هرچند که اسلام، برای نحوه پوشش آقایان نیز دستوراتی بیان می‌دارد. با راهکارهایی که در این پژوهش بیان نمودیم تا حدودی می‌توان با امر بی‌حجابی در جامعه مبارزه کرد.

منابع

الف) كتب فارسی و عربی:

۱. قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی.
۲. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبة الله (۱۹۹۰)، شرح نوح البلاغة لابن ابی الحدید، تحقیق: محمد أبو الفضل إبراهيم، بیروت: داراحیاء التراث العربیة.
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت: دار صادر.
۴. ابن فارس، ابوالحسین احمد (۱۴۲۰)، معجم مقاییس اللغة، تحقیق: ابراهیم شمس الدین، بیروت: دارالکتب العلمیة.
۵. ابن عاشور، شیخ محمد طاهر (۱۴۲۰)، تفسیر التحریر و التنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور، بیروت: مؤسسہ التأریخ.
۶. امینی، ابراهیم، (۱۳۷۲) اسلام و تعلیم و تربیت. تهران: تبلیغات اسلامی.
۷. جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۹۹۰)، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة. تحقیق: أحمد عبدالغفور العطار. بیروت: دارالعلم للملایین. الطبعة الرابعة.
۸. حداد عادل، غلامعلی (۱۳۷۲)، برهنگی و برهنگی فرهنگی. تهران: صدا و سیمای جمهوری اسلامی.
۹. حرّاعلمی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴)، وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، تصحیح و تحقیق: عبدالرحیم الربانی الشیرازی، بیروت: داراحیاء التراث العربیة.
۱۰. دورانت، ویل (۱۳۷۶)، تاریخ تمدن، ترجمه: احمد آرام. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۱. رابرتسون، یان (۱۳۷۲)، درآمدی بر جامعه شناسی، مشهد: آستان قدس رضوی.
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۴) مفردات ألفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داودی. بیروت: دارالعلم الدار الشامیة.
۱۳. ری شهری، محمد (۱۳۷۵)، میزان الحکمه، قم: دارالحديث.
۱۴. ساروخانی، باقر (۱۳۸۵)، جامعه شناسی ارتباطات، تهران: اطلاعات.
۱۵. صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه (۱۴۰۴) عیون أخبار الرضا علیه السلام. تحقیق: شیخ حسین أعلمی. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۱۶. طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۸۲) المیزان فی تفسیر القرآن. تهران: دارالکتب الإسلامية.
۱۷. طبرسی، شیخ ابو علی فضل بن حسن (۱۳۸۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح: شیخ ابوالحسن الشعرانی، تهران: کتابفروشی اسلامیة.
۱۸. طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵) مجمع البحرين، تحقیق: سید احمد الحسینی، تهران، المكتبة المرتضوية إحياء

الآثار الجعفرية.

۱۹. فراهیدی، خلیل بن أحمد (۱۴۱۴)، ترتیب کتاب العین، تحقیق: مهدی المخزومی و ابراهیم السامرائی، تصحیح أسعد الطیب، قم: انتشارات أسوه.
۲۰. قاضی، فاطمه (۱۳۸۴)، حجاب دختران: حجاب اسلامی و بهداشت روان، قم: گلستان ادب.
۲۱. قدیری ایبانه، احمد (۱۳۹۲)، تکنیک‌های عملیات روانی در حوزه رسانه، تهران: دانشیاران ایران.
۲۲. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق، بی تا (الكافی) الأصول من الکافی، تحقیق: علی اکبر غفاری، بیروت: دارصعب و دارالتعارف، ۱.
۲۳. کوهی، محمدرضا (۱۳۸۵)، آسیب‌شناسی شخصیت و محبوبیت زن، قم: ایتقان.
۲۴. محسنی گرکانی، احمد (۱۳۸۴) در ناب در صدف حجاب: ویژه دختران جوان. تهران: انتشارات علوم اسلامی.
۲۵. محمدی، علی (۱۳۸۹) پوشش و حجاب. تهران: کانون اندیشه جوان.
۲۶. مجلسی، شیخ محمدباقر بن محمدتقی (۱۳۸۸) بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار. تهران: انتشارات اسلامی.
۲۷. مریجی، شمس الله (۱۳۷۸)، عوامل مؤثر در انحراف از ارزش‌ها، قم: عقل.
۲۸. مسعودی، محمد اسحاق (۱۳۷۸)، پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و روایات، تهران: سازمان تبلیغات.
۲۹. مصطفوی، سیدحسن (۱۳۶۰). التحقیق فی کلمات قرآن کریم. تهران: ترجمه و نشر کتاب.
۳۰. مطهری، مرتضی (۱۳۷۲) مسئله حجاب، تهران: صدرا، سیزدهم.
۳۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامية.
۳۲. نوری مطلق، حسین بن محمد تقی بن علی بن محمد (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسة آل البيت لإحياء التراث العربية.
- مقاله:
۳۳. درافشان، محمدحسین (۱۳۸۵)، «پیامدهای بدحجابی»، مجله پیام زن، ش: ۱.
۳۴. رهنما، احمد (۱۳۸۶)، آسیب‌شناسی فرهنگی، معرفت، ش: ۳۰.

35. hornby, A.S(1989), oxford advanced learner's dictionary, fourth edithion, london: oxford university press